

MARCIN BIAŁOWARCZUK (*IA UW*)

PÓŁWYTWÓR TOPORA KAMIENNEGO Z DOLISTOWA STAREGO, WOJ. PODLASKIE (PL. 5-6)

W maju 2007 r. do Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego zgłosiła się Pani Zuzanna Łossan-Szymaniak z miejscowości Dolistowo Stare w gminie Jaświły, w woj. podlaskim, z prośbą o określenie funkcji i chronologii zabytku kamiennego, jak się okazało – półwytworu topora. Zabytek został znaleziony w październiku 2006 r. przez Stanisława Haraburdę, również mieszkańca tej miejscowości, podczas kopania jamy za stodołą, na głębokości ok. 2 metrów. Dzięki uprzejmości znalazcy, zabytek został wypożyczony autorowi do opracowania¹.

Omawiany toporek (Fig. 1) jest czworosieczny, prostokątny w przekroju poprzecznym, o symetrycznym ostrzu i chropowatej powierzchni. Wykonano go z otoczaka granitu narzutowego. Surowiec został określony przez Panią Bożenę Rudnicką z Muzeum Ziemi PAN w Warszawie². Wymiary zabytku wynoszą: 15 cm (wysokość), 6,6 cm (szerokość) i 5,7 cm (grubość). Lewy bok lekko asymetryczny, co jest zapewne wynikiem niedokończenia przez twórcę pracy nad uformowaniem ostatecznego kształtu. W okolicach środka, ale bliżej obucha, częściowo nawiercony otwór o lekko owalnym przekroju, z charakterystycznym trzpieniem na dnie (Fig. 2). Średnica otworu wynosi 2,8 cm i zwęża się do 1,9 cm, natomiast głębokość wynosi 2,3 cm (Fig. 3).

Ostrze długości 5,4 cm ma wyraźny, łukowaty kształt i nierówną, zygzakowatą krawędź tnącą (Fig. 4). Jest to prawdopodobnie wynik uszkodzenia w procesie obróbki. Liczne negatywy odbić widoczne po obu stronach ostrza, zdają się to potwierdzać.

Nie uformowany do końca obuch ma kształt prostokątny lub zbliżony do owalnego (Fig. 5), a jego wymiary wynoszą: 5,5 cm (długość) i 5,3 cm (szerokość). Lewa strona mocno uszkodzona dwoma dość dużymi odbiciami, prawdopodobnie także powstałymi podczas nieudanej obróbki. Bardzo możliwe, że z powodu wspomnianych uszkodzeń krawędzi ostrza oraz obucha ostatecznie zaniedbano dalszej obróbki narzędzia.

Na podstawie samej formy przedmiotu trudno jest jednoznacznie określić przynależność kulturową i chronologię opisywanego zabytku. Podobne wytwory znane są w wielu kulturach neolitu i epoki brązu. Najwięcej zbliżonych typologicznie toporków występuje jednak w kręgu kultur z ceramiką sznurową (dalej KCSZ) w neolicie schyłkowym. W kręgu tym, ze względu na duże zróżnicowanie regionalne, występuje największe bogactwo form tego typu wytworów. Trzeba jednak wyraźnie podkreślić, że opisywany zabytek wykazuje jedynie częściowe analogie z wybranymi typami toporów, które stały się podstawą klasyfikacji funkcjonujących w literaturze. W zakresie przyporządkowania typologicznego topora z Dolistowa Starego największe podobieństwo formalne zdaje się on wykazywać do typu K6 według klasyfikacji Karla W. Struve (1955: pl. 1, 8), związanym z późniejszą fazą rozwoju KCSZ. Są to formy zbliżone kształtem, również z symetrycznym ostrzem i otworem umieszczonym bliżej obucha, mające także podobne rozmiary (STRUVE 1955: 25). Znacznie mniej zbieżności zabytek z Dolistowa wykazuje z formami sklasyfikowanymi przez Jana Machnika na obszarze Małopolski, wśród których najbliższy wydaje się typ IV. Są to smukłe topory o prostokątnym przekroju poprzecznym, z prostokątnym obuchem i otworem w okolicach środka, jednak bliżej obucha (MACHNIK 1966: 42-43). Są one dużo mniejsze, bowiem nie przekraczają 12 cm długości i wykonane są z kwarcytu (MACHNIK 1966). Cechy te powodują, że w powyższych systemach klasyfikacyjnych nie sposób znaleźć czystych typologicznie odpowiedników opisywanego topora.

W regionie, z którego pochodzi analizowany zabytek, znajdowano wcześniej ślady osadnictwa KCSZ³. Badania powierzchniowe na tych terenach przeprowadzili w kwietniu 1998 r. Małgorzata i Maciej Karczewscy z Białegostoku⁴. W wyniku tych prac zlokalizowano łącznie siedem stanowisk neolitycznych, z czego trzy należą do KCSZ, dwa do kultury niemeńskiej, a dwa nie mają zidentyfikowanej przynależności kulturowej (KARCZEWSKA 1998).

¹ Autor składa serdeczne podziękowania znalazcy, p. Stanisławowi Haraburdzie, za udostępnienie zabytku do opracowania.

² W tym miejscu chciałbym podziękować p. Bożenie Rudnickiej za pomoc w identyfikacji surowcowej opisywanego zabytku.

³ Okolice Dolistowa znajdują się na obszarach AZP 28-84 i 29-84.

⁴ Dane pochodzą z kwerendy źródłowej przeprowadzonej przez autora w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Konserwatorskiego w Białymstoku.

W większości (w tym wszystkie KCSZ) są to ślady osadnictwa. Istotny jest fakt, że dwa spośród nich to toporki kamienne. Pierwszy pochodzi z miejscowości Dolistowo Nowe, stan. 12 (obszar AZP 29-84), i jest to fragment topora związanego z kręgiem sznurowym, datowanego na początki epoki brązu. Drugi okaz pochodzi z miejscowości Moniuszki, stan. 2 (obszar AZP 29-84), położonej około pięć kilometrów na południowy wschód od Dolistowa Nowego. W tym wypadku są to jednak dane archiwalne mówiące o znalezieniu całego topora KCSZ, brak jednak informacji o jego formie i dokładnej lokalizacji znaleziska. Z Dolistowa Starego, w którym znaleziono opisywany półwytwór topora, pochodzi trzeci ślad osadnictwa KCSZ. Jest to grocik sercowaty znaleziony na stanowisku 65 (obszar AZP 28-84; KARCZEWSKA 1998). Jeżeli zatem przyjąć, że toporek jest rzeczywiście związany z osadnictwem KCSZ, to najprawdopodobniej jest to forma bardzo późna, postsznurowa, chronologicznie związana bardziej z początkiem epoki brązu niż z neolitem. Tłumaczyłoby to również pewną odmienność typologiczną zabytku. Dodatkowym potwierdzeniem tej tezy mogą być luźne znaleziska podobnych form datowanych na ten okres, znane z terenów Białorusi (OBUCHOWSKI 2003). Najbardziej zbliżony wydaje się być półwytwór topora znaleziony w miejscowości Ruda Lipiczańska. Jest to smukły okaz o długości 13,5 cm, ostrzu symetrycznym, zaokrąglonym obuchu i niedowierconym otworze umieszczonym w 1/3 długości topora (OBUCHOWSKI 2003: 49). Z obszarów Polski bardzo podobne znaleziska, związane z późną fazą KCSZ, znane są z Mazowsza: jeden

z miejscowości Cisie koło Otwocka (GŁOSIK 1975: 451), a drugi, niemal identyczny z okazem z Dolistowa, pochodzi z miejscowości nieznanej (GŁOSIK 1976: 238).

Jak już wspomniałem wcześniej, bardzo podobne formy toporów kamiennych znane są także z późniejszych okresów epoki brązu, czy nawet z epoki żelaza. Najbliżej spokrewnionymi wydają się być zwłaszcza topory kultury łużyckiej. W szczególności niektóre okazy zaliczane do tzw. grupy V wg klasyfikacji Marii Kostrzewskiej (1953). Są to okazy charakteryzujące się łagodnym zaokrągleniem krąweńdzi, co odróżnia je od klasycznych form łużyckich o zarysie pięciobocznym. Chronologicznie najliczniej występują w V okresie epoki brązu (KOSTRZEWSKA 1953: 243). Pojedyncze znaleziska toporów łużyckich odpowiadających typologicznie grupie V znajdowane były w przeszłości na Podlasiu (np. GŁOSIK 1976). Duże podobieństwo form oraz brak jednoznacznych analogii w kulturach neolitycznych powodują, że nie można wykluczyć również tak późnej chronologii topora z Dolistowa Starego.

Zabytek został znaleziony bezpośrednio przy posesji właściciela, w miejscu nie objętym do tej pory prospekcją archeologiczną. Stanowi on zatem kolejny, nowy ślad osadnictwa pradziejowego w tym rejonie. Z relacji znalazcy wynika, że topór znaleziono razem z pojedynczym wiórem krzemienym, który niestety zaginął. Fakt współwystąpienia innego zabytku nie wyklucza istnienia w tym miejscu stanowiska archeologicznego.

Po opracowaniu zabytek został zwrócony właścicielowi.

Literatura

GŁOSIK J.

1975 *Katalog materiałów wykopaliskowych Pogotowia Archeologicznego za lata 1963-1970*, MatStar 3, p. 423-470.

1976 *Katalog pogotowia archeologicznego za rok 1972*, Wiadomości Arch 41, fasc. 2, p. 225-239.

KARCZEWSKA M.

1998 *Sprawozdanie z badań powierzchniowych na obszarach AZP 29-84 i 28-84* (maszynopis w archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Białymstoku).

KOSTRZEWSKA M.

1953 *Wyroby kamienne kultury łużyckiej w Wielkopolsce w epoce brązowej i wczesnożelaznej*, Przegląd Arch 9, fasc. 2-3, p. 214-259.

MACHNIK J.

1966 *Studia nad kulturą ceramiki sznurowej w Małopolsce*, Wrocław-Warszawa-Kraków.

OBUCHOWSKI W.

2003 *Zabytki krzemienne i kamienne od paleolitu do wczesnej epoki żelaza z terenów Białorusi w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie*, Warszawa.

STRUVE K. W.

1955 *Die Einzelgrabkultur in Schleswig-Holstein und ihre kontinentalen Beziehungen [Vor- und frühgeschichtliche Untersuchungen aus dem Schleswig-Holsteinischen Landesmuseum und dem Institut für Ur- und Frühgeschichte der Universität Kiel, n.F. vol. 11]*, Neumünster.

MARCIN BIAŁOWARCZUK (*IA UW*)A STONE BATTLE-AXE ROUGH OUT FROM DOLISTOWO STARE, PODLASKIE VOI., NE POLAND
(SUMMARY)

The stone object submitted in May 2007 to the Institute of Archaeology, the University of Warsaw, by Zuzanna Łossan-Szymaniak of Dolistowo Stare (comm. Jaświły, Podlaskie voi.) with a request to determine its function and chronology was identified as a stone battle-axe rough out. It was discovered in October 2006 by Stanisław Haraburda of the same locality when digging a pit behind a barn, at the depth of c. 2 metres.

The battle-axe (**Fig. 1**) was worked from an erratic granite cobble. Its measurements are: 15 cm (height), 6.6 cm (width) and 5.7 cm (thickness). Its left face is slightly asymmetrical, probably unfinished. Near its central part is a partly drilled hole of conical section (**Fig. 2**). The shaft-hole has a diameter of 2.8 cm to 1.9 cm, and a depth of 2.3 cm. The 5.4 cm long blade has a clearly arched form and an uneven jagged cutting edge (**Fig. 3**). This presumably, was caused by damage during the manufacturing process. The unfinished butt is sub-oval in shape (**Fig. 4**) and has a length of 5.5 cm and width of 5.3 cm. Its left side was

heavily damaged by two large detachments, something which most probably also occurred when the piece was being worked. Presumably, after the edge of the blade and its butt suffered damage further work on the axe was discontinued.

The largest number of typologically similar battle-axes is known from Corded Ware culture of the final Neolithic. Typologically, the battle-axe from Dolistowo Stare is closest in form to type K6, in the classification of Karl W. Struve (1955: pl. 1 and 8), linked to the later phase of development of Corded Ware cultures. Given that the region of origin of the find has yielded many traces of occupation by Corded Ware groups it is possible to interpret the battle-axe as a quite late post-Corded Ware form, associated chronologically with the onset of the Bronze Age rather than the close of the Neolithic. This tentative conclusion finds support from stray finds of similar forms dated to the period of interest known from the territory of Belarus.

(translated by Anna Kinecka)

Fig. 1. Toporek z Dolistowa Starego – widok z przodu (fot. M. Białowarczuk)

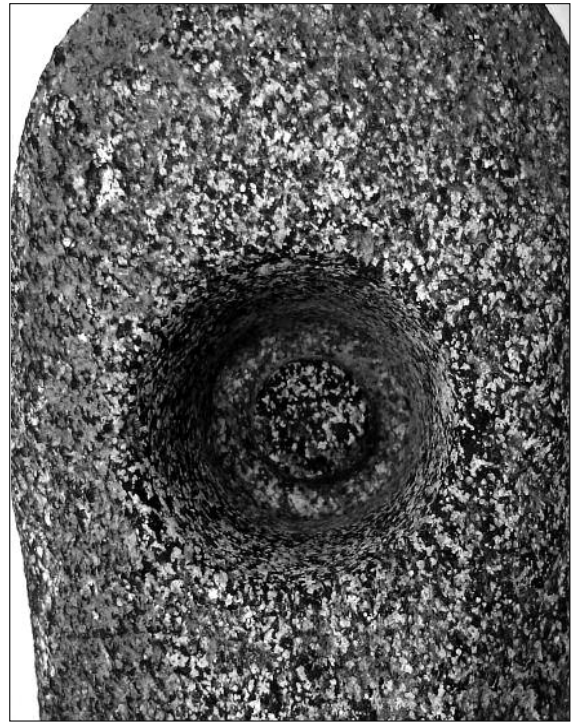

Fig. 2. Niedokończony otwór z charakterystycznym trzpieniem (fot. M. Białowarczuk)

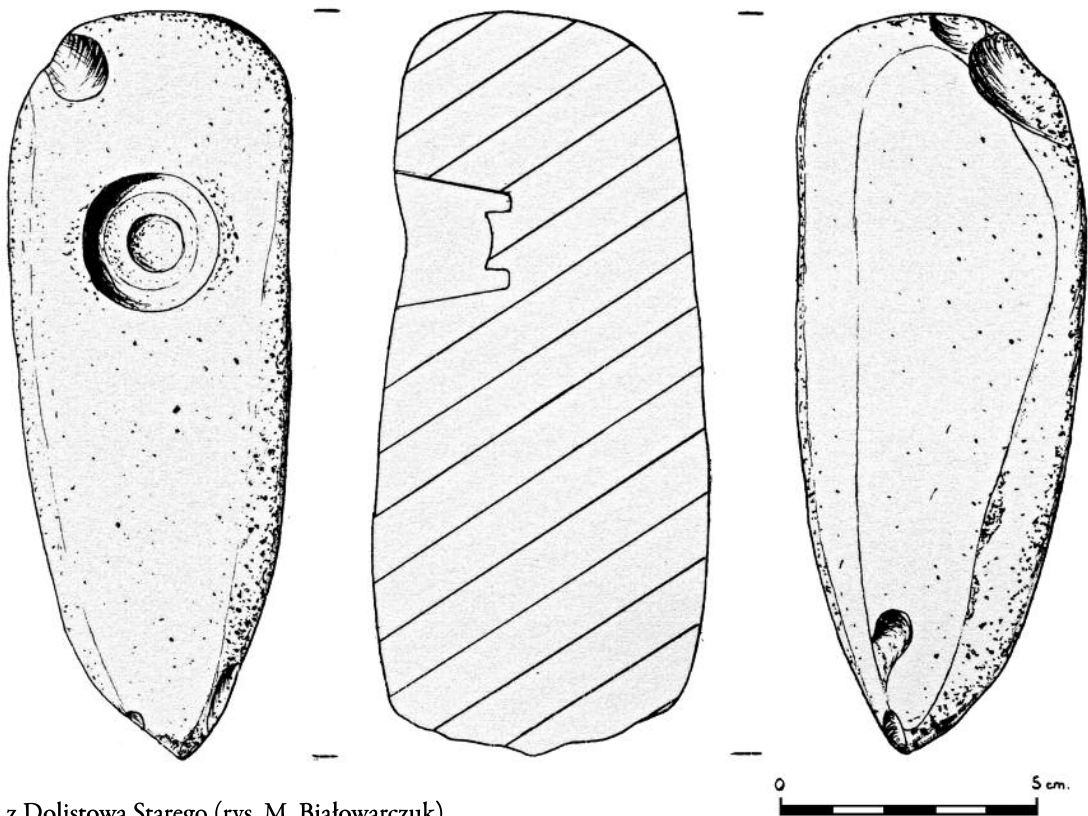

Fig. 3. Toporek z Dolistowa Starego (rys. M. Białowarczuk)

PLANSZA 6

Fig. 4. Przebieg krawędzi tnącej (fot. M. Białowarczuk)

Fig. 5. Obuch z widocznymi uszkodzeniami (fot. M. Białowarczuk)